

lom terepén, a vakmerő és kísérletező avantgárdok helyét átvették a konzervatívabb, hagyományos prózai és költői gondolkodást képviselő alkotók. A magyar irodalom elfelejti a hetvenes éveket, elfelejti az ott alkotókat, az ottani szövegkomponálás eredményeit, újra elrégiesedik, olyanná válik, amilyen volt a *Nyugat* korában. Erdély halálakor, 1986-ban már ez a szellemiség készülődik. Dalnoklírikusok és történetmesélők siserehada készíti elő fegyvertárát, hogy majd az egyre inkább piacosodó magyar kultúrában nagyot hasítson ki a tortából.

„1. Ami lesz és visszahatni képes, az van / 2. Ami önmagára visszahat, az önmagát okként határozza meg. / 3. Csak az képes önmagát alakítani, aki visszafordul és magára okként hat” (*Idő-möbiusz*). Van egy Erdély-képem, mondta egy barátom, aki szintén festő volt. Szegény festő. 1990-ben ülünk az albérletében. Holnap elviszem eladni, aztán egy darabig nem lesz gondom a megélhetéssel. Másnap felhívom. Sikerült? Azt mondta a galériás, hogy nem kell, vagy csak nagyon keveset tud adni érte, úgyhogy inkább hazahoztam. Majd egyszer.

Azóta eltelt közel harminc év. Talán most van az egyszer. Ami egyszer van, mindig van. Vajon van-e mindig, gondolkodom, amikor eszembe jut, milyen meg-hökkent arcot vágthatott a barátom a galériában, vajon van-e mindig Erdély Miklós, ha egyszer volt?

KÁNTOR ZSOLT

Tónus, aspektus

TANDORI ÉS 80 NAPÓRAKETYEGÉS. A *MÉG ÍGY SEM* (1978) KÖTET LAPOZGATÁSA

Van egy fajta megjelenítés, ami nem újra-megjelenítés, nem reprezentáció, nem visszaemlékezés. Valami olyannak a megjelenése, ami tulajdonképpen sohasem volt jelen. És mégis, valamikor már éreztük, hittük. Ezt a nem a jelenen alapuló megjelenítést nevezi a filozófiatörténet *Vergegenwärtigung*nak (Husserl). „Valamivel közelebb, mint szokás, de még így sem elég közel” – így idézi Paul Klee mondatát Tandori. S definiálja a fenomenológia kvintesszenciáját. (Számomra.) Egyik versének a címe ez, a *Még így sem* kötetből. Ez tehát a jelenlét, amit a Tandori-művek rendre előhívnak.

Maga a citátum is fölöttébb elgondolkodtató, de az alábbi sora még magasabbra emeli: „E végsők pontosságát látják belénk a nézők.” Nem a szerző élesíti a jelentésképzést, hanem a nyelv. S a befogadó a beszéden keresztül lát bele. Orfikus áttétel. Működik az ambivalencia kimondásigénye. A formanyelv és költészetfelfogás egybefonódik. Tandori nem vállal soha többet, mint a kompetenciája. Mozog a megtörténtté formált irodalmi valóság. Napóraketyegés. Tandori keze alatt a legformátlanabb irodalmi anyag is az erudíció foglya lesz. De a szabadságghiány tematikátlan. Szinte konvertálhatatlan az előzmények szempontjából. Mégis, az eddig kibeszélhetetlennek gondolt emlékek természetszerűen megképződnek.

Előtte található a könyvben a *Hódolat Weöres Sándornak*. Ebben van esszém-

nek a címadó szava. „Seholon semmikor, napóraketyegés. Hirtelen száll a por. Levegő legelész. Semmi sem egyszeri sem, nincs az a folyó, most kéne kezdeni, erről lett volna szó.” Elvarratlan szálak. Mégsem összeférhetetlen asszociációk. Értjük. És ennél a versnél ugrik be majd a korábbi oldalakon található két sor: „Most épp nincs kedvem kötelességekhez. Valami (épp) egyébire kötelez.” (1976714.b „(Vagy (épp) a vízi városban...”)

Elég felidézni ezeket. Mindig felüdíti az elmét. Csoda, hogy nem szakadt be az asztal 1978-ban a *Még így sem* kötet alatt. Ott a könyv legmeghökkenőbb verse: 1976711 – *Georges Brassens visszaálmódja és megosztja iskolás kori élményeit Villonnal*. „Tegnap valaki jól tőkön rúgott. Állíthatom, nem csak úgy általában. Le is mentem négykézláb legott. S némi feszültség támadt a nyomában. De tudjuk, mindenben valami más van.” De még mennyire más! „Az önmagát feledésben az önmagát elrejtőt engedi megjelenni.” Ahogy Heidegger fogalmaz. (*Költőien lakozik az ember*.)

Felfogjuk, ami nincs benne. Ami nem fér bele kifejezőeszközeinkbe. Ahogy Ottlik mondta egykor. S felborzolódik az olvasó hátán a szőr a *Philippika* lábjegyzete láttán: „A szerző valóban nem foghatja fel, hogyan lehet minden úgy-ahogy, holott, és ami lényegesebb, hogyan nem tudja reggel soha, mint aludt el megint.” Tehát: így! Az észlelhető módosulások folyamata. Végig. Mintha Handke tanulna Kosztolányitól. Behelyettesítések. A kultúrkritikai inspiráció formaalkotó elem. Mintha a tulajdonságok nélküli ember múzeumában lennénk, és hallgatnánk a csend mocanárait. A kötéláncos és a ventilátorügynök együttléte ilyen. Mondaná Boris Vian. Egyetlen hasonlat megy végig a fűvön. Az óvatlanság szabadsága. Nem múlik a tudomásulvételen. Sűrű szövésű, tetszetős, sötét színárnyalat. Tandori pátosza ezért villámhárító-jellegű. „Nem jó oly bizonyosságokat elérnünk, amelyhez már bármi értelmezés elvezet. Mindenből így lesz kevés. Így kevesli majd hétköznapi énünk, amit az imént még nem is reméltünk, hiányzik a feltételezhetőség, hogy nemcsak elképzelés az egész.” (*Koant oktat egy európai*)

S ahogy az 197712.j. című szonett megmondja: „Ez a vers készülődés lesz itt végig: készülök, hogy a polcról, ahol egy kis tenyérnyi kavics és üvegek s egy másik kavics mellett most négy fényes szám zöldell – 21.28 végre levegyek valakit. A növények épp most köszönnek el tőle. Holnap találkozhatnak megint.” Nem animista, csak humanizmust exhumál. Egy örök-befejezhetetlen mondatot folytat. „Újratámadó gondolatjel, meghúzatlan párhuzamosság. Öröklét várhat így: hogy egyszer föloldják, s újra egybemossák.” (*Levél Tibanyból Kosztolányinak*) Ez nagyon irodalmi. Ugyanakkor étellel teli. Nem valami nyelven túli az áhított cél. Ahol egy új tapasztalat vár. Mert a tapasztalat helye is a nyelvben van. (Logosz.) Nincs semmi rajta kívül. Tandori szabaddá vált a dolgoktól, hogy a nyelvben mindent újra megtaláljon.

A kötet sok gyöngyszeme közül kiemelkedik a *Hérakleitosz-émlékoszlop*. Megint közvetít Tandori egyfajta „[o]llyan újat és valódit: ami ős-időktől csak folytatódik.” Mert „[é]lvszakok mosódnak egybe, és sok más dolog, ugyanúgy.” Majd meggondolja magát. „De ez sem igaz. Hogyha visszanézel, akármiből, ott láthatod az átmenetet.” (*Az alapfokú (hiába)való*.)

A számomra kedves opusok legmarkánsabb szonettje a *Hozzám méltatlan al-*

páriság, de hát micsoda felvágás! Ha ez igaz. Kiderül: nagyon is méltó. Tizennégy szavas verscím. Pont annyi szó, amennyi sor? Igen. Lehet, hogy véletlen, de elgondolkoztat. Megállapításai evidenciák, a helyükön viszont többnek tűnnek: „Ugyan-úgy épp ott, ahol, mint most. S mivel két nap két különböző nap, különbözővé válik azzal is, ami közössé teszi. Ezért, ha két nap két vers, két kap a címébe, azok másképp pék, mert a két nap két más-képű péppé áll össze velük. Hasonlítgató gyurmakedvünk mégis mulattató játékokat művelhet így velük s e közös alap, amit feltételezünk, jó.”

Ennek a versnek a vége felé, az utolsó előtti sornál van egy fontos lábjegyzet, amelyben, nézzük csak! „Pl. a jambikusság kérdése. Mert ezek még mindig jambikus versek. Ennyit a »verstanról«, emlékeztetőül – másra. (Ami igazán nem célzás akar lenni, mert ugyan miképp vallanám magam épp most összehasonlítónak!)” Tehát: összehasonlító? Nem összehasonlítható nem akar lenni. Nem kíván méricskéltni, mérlegelni, se értékeket összevetni. Ugyanakkor jelzi: ez munka. Nemcsak játéka. A könyv legmegdöbbentőbb versmondata: „HA HALHATATLAN, CSAK HALÁLA LESZ HALANDÓ!” A *Rondó* utolsó sora, alcíme: *Hamvasztó reklám-dal, Evelyn Waugh: A megboldogult*. Ez a citátum is rámutat, hogy Tandori számára az igazság nem egy absztrakt általánosság üres egyetemessége, hanem az értelem felfedése, a szavakban talált lét továbbgondolása. Világító rejtés. Hölderlin szavaival.

A bezárkózók számára nélkülözhetetlen darabnak tűnik a *Kétféleképp: sosem tiéd*. „Mit vásárolok meg csendemmel, elmaradó beszélgetések árán.” Organikus nonszensz. Nem az én eltűntetése a célja, hanem a nyelvi-poétikai határok átjárhatósága. Kulcsár Szabó Ernőt folytatva. (Én nélkül lehetlenség a művészet. Nietz-

